

הוראה ומשפט

ליובאוויטש

3

ושפטתם צדק

איסור שמיעת בעל דין שלא בפני חבירו - המשך

5

מפנקסו של דיין

תפילין שאבדו לסוכר

6

בעין משפט

פוליטיקה זו (לא) מילה גסה

9

דרך חיים

משלוח מנות שעבר עליו הפסח

10

ואלה המשפטים

אכילה מעוגת השוויגער...

15

שונא מתנות יהי

פסקי דינים עפ"י רבותינו נשיאנו

אייר | ה'תשע"ט

גליון מס'

5

גליון חודשי בנושא דיני ממונות אקטואליים ע"פ שיטת רבותינו נשיאנו

יוצא לאור ע"י

מכון "בית מדרש להוראה ומשפט"

"כולל אור יעקב אור זרוע"

בראשות הגה"ח הרב מאיר אהרון שליט"א

מתורתו של הרבי

עניינה של מכירה בעבודת ה'

"מכירה" פירושה העברת בעלות על חפץ מסויים מרשות לרשות, דהיינו, שהחפץ שהי' תחילה ברשות פלוני עובר ע"י המכירה לרשות של אחר.

ועניינה בעבודת ה' - פעולת האדם בדברי חולין שבעוה"ז התחתון, תחתון שאין למטה ממנו, לעשותם חפצא של מצוה, חפצא של קדושה, היינו, שהאדם "מוכר" הדברים שהיו תחילה ברשות ד"חולין" להיות ברשות ד"קדושה", ועד שהעולם כולו נעשה דירה לו ית'.

ולדוגמא, בעניין הקרבנות (כללות העבודה), "אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן גו'" - שאינו לוקח מן הקדשים (שאינם בבעלותו), אלא מן החולין דוקא, ועושה מהם קרבן לה', ועד"ז בשאר עניני העבודה דתומ"צ שרוב העניינים שעושים מהם חפצא של קדושה צריכים להיות מן החולין דוקא, ופעולת האדם היא בדוגמת ה"מכירה" שעל ידה עוברת הבעלות מרשות לרשות, מחולין לקדושה.

וה"תשלום" שנותן הקב"ה לישראל על המכירה, הוא בני חיי ומזונא רויחי, וכל הברכות האמורות בפרשה, "מידו המלאה הפתוחה הקדושה והרחבה", ואז, מוסיפים ישראל בפעולת המכירה ביתר הידור, ועד בתכלית השלימות.

וממשיך לבאר אופן הקנים - "במה יקנה המקת, הקרקעות באחד משלשה דברים, בכסף או בשטר או בחזקה.

כסף שטר וחזקה הם כנגד ג' הקוין: "כסף" - מלשון "נכסוף נכספת", קו הימין, "שטר" - קאי על אותיות התורה, שניתנה מפי הגבורה, קו השמאל, ו"חזקה" - "בתלת זימני הוי חזקה", קו האמצעי שכולל שני הקוין, "חוט המשולש".

וזהו שהקנין הוא "באחד מששה דברים, בכסף או בשטר או בחזקה" - שעבודתו של יהודי להקנות ענייני העולם להקב"ה היא ע"י א' מג' הקוין, קו הימין, חסד, אהבה, או קו השמאל, גבורה, יראה, או קו האמצעי, תפארת, ג' הקוין דתורה עבודה וגמ"ח, שהם דרכי הקנין שעל ידם מקנים ישראל להקב"ה כל ענייני העולם, להיות לו ית' דירה בתחתונים, ומהם נשתלשלו דרכי הקנין בהנהגת העולם בין איש לרעהו, ע"ד ובדוגמת דרכי הקנין שבין ישראל והקב"ה, "רעך ורע אביך .. זה הקב"ה".

(משיחת פרשת כי-תצא תשמ"ט)

תוסדות
יעקב ואור זרוע
ב"ה הרב מאיר אהרון שליט"א

בית מדרש להוראה ומשפט
ו"כולל אור יעקב אור זרוע" - רחובות
Halacha.co@gmail.com
www.halacha.co

יוצא לאור ע"י
בית מדרש להוראה ומשפט
ו"כולל אור יעקב אור זרוע" - רחובות
נא לשמור על קדושת הגליון

משא מאיר

הגה"ח הרב מאיר אהרון שליט"א
ראש בית המדרש להוראה ומשפט

ושפטתם צדק

המשך איסור שמיעת הדיין דברי בע"ד אחד שלא בפני חבירו - המשך

מדברי הלחם משנה מדעת הרמב"ם שנושא שמע שוא הוא איסור דאורייתא.

למדנו מכאן עד כמה חמור הוא האיסור לדיין לשמוע דברי בע"ד אחד. ועוד יש להוסיף מה שכתב הברכי יוסף בשם הזוהר, "ואעתיק את לשון הזוהר בתחילת פ' וישב, מאן הוא רשע ערום, דא הוא מאן דאקדיים לאטענא מלוי לקמי דיינא עד לא ייתי חבריה מארי דיינא (מי הוא רשע ערום, זה שמקדים טענותיו לפני הדיין קודם שיבוא בעל דינו) ועל דא כל דייני דקביל מפר נש מלה עד לא ייתי חבריה כאילו מקבל עליה טענות אחרות (ועל כל דיין שמקבל דברי האחד קודם שיבוא חבירו כאילו מקבל עליו אלוהים אחרים לאמונה)".

עוד הוסיף הברכי יוסף וכתב: "עיני ראו, שמעו הדיינין בע"ד אחד לבדו הבא אל ביתם, ואח"כ באו שניהם לדין לפניו בב"ד וזה דרכם, ופי אמלא תוכחות, כי יש מן הפוסקים שכתבו בפ"י שזהו איסור דאורייתא, ויש שסוברים שבדאורייתא אין לחלק בין לכתחילה לדיעבד, ומה גם בהגלות דברי ס' הזוהר אשר כל שמעו תצלנה אוניו. וכבר אמרו רז"ל כל פרצה שאינה מן הגדולים אינה פרצה" עכ"ל.

עוד יש לברר מה הדין בדברים שאין בהם טענת הצדדים כגון בדיני נחלות, האם גם בזה אמרינן "שמע בין אחיכם" ואסור לדיין לומר דעתו לאחד מן הצדדים, או שמא בזה מותר לדיין לומר דעתו לאחד מן הצדדים שלא בפני בע"ד, הואיל ואין כאן שום עניין

יש לברר, האם איסור שמיעת הדיין בעל דין אחד, זהו איסור דאורייתא או דרבנן. כתב הרמב"ם¹ אסור לדיין לשמוע דברי אחד מבע"ד קודם שיבוא חבירו, או שלא בפני חבירו ואפי' דבר אחד אסור, שנאמר "שמע בין אחיכם". וכל השומע מאחד עובר בל"ת שנאמר "לא תשא שמע שוא".

משמע מדברי הרמב"ם דמה שאסור לדיין לשמוע דברי בע"ד אחד, זהו איסור דאורייתא, ולכן דיין השומע דברי אחד עובר בל"ת של "לא תשא שמע שוא"². ואע"פ שבמסכת שבועות ובמסכת סנהדרין למדו הלכה זו מן הפסוקים, למאן דאמר דרבנן, סבירא ליה דהפסוקים אסמכתא בעלמא. וכן יש שפירשו כן בדעת הרמב"ם דזהו רק אסמכתא מן הפסוקים, אכן האיסור הוא איסור דרבנן בלבד.

ברם קשה לפרש כן בדעת הרמב"ם, שהרי כתב הרמב"ם³ וז"ל: "אבל לאו שאין בו מעשה כגון הולך רכיל ונוקם ונוטר ונושא שמע שוא אינו לוקה" עכ"ל.

בפירוש כלל "נושא שמע שוא" בכלל הלאוין שאין בהם מעשה, משמע מדעת הרמב"ם דנושא שמע שוא זהו דאיסור דאורייתא אלא שאין לוקין עליו. וכן מוכח מדברי הלחם משנה⁴ דהקשה, דמשמע מדברי הרמב"ם שאם "נושא שמע שוא" היה בו מעשה היה לוקה, ומדוע לוקה הרי זה לאו שבכללות⁵, משמע בפירוש

- 1) הלכות סנהדרין פכ"א ה"ז.
- 2) עיין בפת"ש סק"ח ועוד. עיין בשד"ח כללים מערכת האלף אות רטז, דהביאו מחלוקת אם איסור הדיין לשמוע אחד מבע"ד הוי דאורייתא או דרבנן.
- 3) שם פ"ח ה"א.
- 4) שם.
- 5) לאו שכולל בתוכו כמה איסורים כגון "לא תאכלו על הדם".

- 6) חו"מ סי' יז אות ח הביאו הפת"ש סק"ח.
- 7) וכן הביא דברי הזוהר בס' ערוך השולחן ס"ז.

מפנקסו של דיין

הרב יהודה ליב נחמנסון שי
דיין ומו"צ בבית ההוראה

תפילין שאבדו לסופר

שאלה:

דוד מסר את התפילין שלו לבדיקה אצל שמעיה סופר הסת"ם. לאחר ששמעיה בדק את התפילין ומצא אותן כשרות, תיכף הודיע לדוד שיכול לבוא לקחתן. אך משום מה דוד התמהמה ולא מיהר להגיע, כנראה השיג תפילין מגמ"ח לתקופת הבדיקה ולכן לא הרגיש דחיפות לקחת את התפילין בחזרה. למחרת, נסע שמעיה עם כל בני משפחתו לחתונה. למרבה הצער, חבורת גנבים נאלחים ניצלה את ההזדמנות שהבית היה ריק למשך כמה שעות, פרצה לתוכו והסבה לשמעיה נזקים כבדים. הם גנבו סחורה יקרה, ביניהם כמה ספרי תורה, ובנוסף הפכו את כל תכולת הבית והשאירו אחריהם בלאגן נוראי. לאחר כמה ימים, הגיע דוד לקבל את התפילין הבדוקות, אך שמעיה לא הצליח למצוא אותן. לא היה ברור לשמעיה האם גם את התפילין גנבו הפורצים, או שמא מחמת המהפכה שחוללו נעלמו התפילין בתוך הבית. כיצד הדין בין דוד לשמעיה הסופר?

תשובה:

סופר שמקבל תפילין לבדיקה דינו כשומר שכר, שהרי מחזיקם בביתו בשביל לקבל את שכרו. אולם, בו ברגע שהודיע לבעל התפילין לבוא ולקחתם, הופך דינו לשומר חנם, זאת למרות שעדיין לא קיבל את שכרו¹. גם אילו לא היה הסופר מודיע לבעל התפילין שסיים את בדיקתם, אם קיבל את התשלום עבור הבדיקה

(1) חו"מ סי' שו ס"א וברמ"א שם.

את הארץ לבני שבטו, כמו שכתוב בגמ'¹⁰ "אמר רבא בר רב הונא אמר רב גידל אמר רב, מניין ליתומים שבאו לחלוק בנכסי אביהם, שבי"ד מעמידין להם אפוטרופוס וכו', תלמוד לומר ונשיא אחד נשיא אחד ממטה תקחו".

וכן פירש רש"י¹¹ אשר ינחלו לכם, בשבילכם, כל נשיא ונשיא אפוטרופוס לשבטו ומחלק נחלת השבט למשפחות ולגברים, וזה שאמרו למשה שמגיע להם חלק בארץ, ושהנשיאים יחלקו להם את חלק אביהם שמגיע לו בארץ, ולכן אמרו דבריהם לפני הנשיאים, כי הם הבע"ד שלהם.

אחר כל הדברים האלה, למדנו דדיין השומע בע"ד שלא בפני חבריו, יש אומרים שעובר על איסור דאורייתא ויש אומרים שעובר על איסור דרבנן. אך במקום שאין צריך לטענות הבע"ד, יכול לשמוע בע"ד ולהביע דעתו, אולם שלא יהיה באופן של פס"ד.

והנה הפת"ש¹² קיבץ מדברי האחרונים שיש פעמים שמותר לכתחילה לשמוע ולהשיב לצד אחד, במי שביזה לתלמיד חכם, להפך בזכות האלמנה, לאפרושי מאיסורא,

באם לא ישיב לצד אחד לא יגיעו הצדדים לברירת דיינים ובמקום שיש דררא דמצווה.

ומ"מ ראוי לדיין שידקדק אם מותר לו לשמוע צד אחד וכל שכן להשיב, אחר שראינו כמה חמור איסור זה לשמוע צד אחד שלא בפני בע"ד חבריו.

ו"ע"ש משפט וצדקה נבחר לה' מזבח¹³.

(10) קידושין מב ע"א

(11) במדבר לד, יז.

(12) סקי"א.

(13) משלי כא, ג.

לטענת הצדדים. הרמ"א בתשובה⁸ נשאל בדיני נחלות ואחד מן הצדדים הפציר בו להראות הדרך אשר ילך בה והמעשה אשר יעשה, וכתב: ונערתיו לו ונתפתי לדיבריו, אף כי נאמר "שמוע בין אחיכם", ואסור לדיין לשמוע טענת אחד קודם שישמע טענת חברו והרי הוא בכלל "לא תשא", מ"מ שאני כאן, כי אין תלוי בטענה שבין איש לחבירו רק בדיני נחלות אשר ממשמים ובאים, ואין חילוק בזה בעניין טענה, עד שצריך הדיין לשמעם, והוסיף, ועוד כי אף לא יהיו דברי דרך פסק רק כמראה לו מקום וכו', ובוזא אני מחוייב להורות לו

ולא למנוע בר (תורה) אשר יקבוהו לאומים. ואחר התנצלותי אבוא לבאר דינו עכ"ל.

למדנו מדברי הרמ"א שאם הדין ודברים שיש בין אדם לחבירו, אינו קשור לטענתם, אלא רק לדעת מהו דין התורה, מותר לשמוע צד אחד שלא בפני חברו ולומר לו את דעתו, והוסיף רק שלא יהיו הדברים ע"ד פסיקה, כלומר לפסוק את הדין, אלא יכול לומר לו את דעתו בלבד.

בספר שבות יעקב⁹ הביא סייעתא לדברי הרמ"א ממה שכתוב

בפר' פנחס שבנות צלפחד באו לפני משה ואלעזר הכהן והנשיאים וכל העדה, וביקשו תנה לנו אחוזה בתוך אחי אבינו, ולא נזכר שאחי אביהם טענו נגדם, ואעפ"כ שמע משה דבריהם לפסוק להם הדין עפ"י שאלתם, מכאן הוכיח השבות יעקב כדברי הרמ"א שבמקום שאין צריכים לטענות הבע"ד, אלא לברר מהו דין תורה, יכול לשמוע צד אחד, ולהשיב לו מהי דעתו, כמש"כ הרמ"א בתשובה.

והנה הוכחת השבות יעקב מבנות צלפחד יש לדחות, שהרי אמרו דבריהם לפני הנשיאים, ותביעתם היתה כלפי הנשיאים, שהרי כל נשיא הוא אפוטרופוס לחלק

(8) סי' קיב הביאו הפ"ת סקי"א.

(9) ח"א סי' סד הביאו הפ"ת שם.

מראש, אין דינו כשומר שכר אלא כשומר חנם². יתירה מזו, אפילו קיבל את שכרו רק לאחר גמר הבדיקה, יכול הוא לטעון שמאותו רגע הוא רק שומר חנם כל עוד התפילין אצלו.

בנידון דידן, אם היה ברור לשמעיה שהתפילין נגנבו, כיון שכבר הודיע לדוד שסיים את הבדיקה דינו

כשומר חנם כאמור לעיל, ועל כן יכול לפטור את עצמו בשבועה שהתפילין נגנבו, ובזמננו שאין נשבעים - יכול לפטור עצמו בתשלום חלקי של שליש מערך התפילין³ (באם דוד טוען שאינו מאמין לו שהתפילין נגנבו).

מאידך, אם ברור לשמעיה שהתפילין לא נגנבו אלא אבדו בתוך הבית, אף שמעיקר הדין אבידה בתוך

בית השומר נחשבת פשיעה⁴, בנידון דידן לא תיחשב האבידה כפשיעה, שהרי לטענתו הגנבים שפרצו לביתו ועשו בלאגן הם שגרמו לאבידה, ועל כן, אם דוד מאמין לדברי שמעיה שגנבים פרצו לבית - פטור שמעיה מכלום, ואם דוד אינו מאמין לו - יכול שמעיה לפטור את עצמו בשבועה, ובזמננו שאין נשבעים - ישלם שליש מערך התפילין.

לסיכום:

אם מסרנו חפץ לאומן לשם תיקון/בדיקה, חשוב להזדרז לקחתו ממנו תיכף כשהודיע לנו שהחפץ מוכן, כי מאותו רגע הוא הופך להיות שומר חנם, אף שלא קיבל עדיין את כספו.

(2) שם.

(3) ראה שו"ת דברי מלכיאל ח"ב סי' קלג, שו"ת אגרות משה חו"מ ח"א סי' לב.

(4) חו"מ סי' רצא ס"ז.

בעין משפט

הרב שמואל גדישי
מרבני בית ההוראה

פוליטיקה זו (לא) מילה גסה

בשביל מתנה, אבל עכשיו שקיבלה בחינם תנצל זאת למתנה עבורה.

ניצול מצבים בעייתיים והפיכתם לדבר המועיל זהו אכן כישרון מיוחד, אך האם מותר גם לשתול מידע שאינו נכון אצל חבר, מידע שקרי שיביא לנו תועלת?

גניבת דעת

על מנת שנדע את המותר והאסור נצטרך לבחון מהו איסור גניבת דעת, האם האיסור הוא רק שלא נטעה אנו את חברינו, או שאנחנו גם צריכים לדאוג שהחבר לא יטעה מעצמו, ועלינו מוטל להבהיר לו את טעותו? איסור גניבת דעת איסור חמור¹ הוא עד שאמרו חז"ל "שבעה גנבין הן, הראשון שבכולן גונב דעת הבריות, ולא עוד אלא שמעלין עליו שאילו היה יכול לגנוב דעת העליונה היה גונב"².

איסור זה הוא אף כשאינן נגרם מכך שום הפסד ממון לחבירו, ולא גנב אלא רק את דעתו. ולכן אסור לומר או לעשות דברים הגורמים להטעות דעת חבירו בחושבו שעושה כן בשבילו ועל-ידי-זה מחזיק הוא לו טובה בחינם.

בתלמוד³ מובא מספר דוגמאות לגניבת דעת:

- יש שסוברים שאיסור גניבת דעת הוא מהתורה ובכלל האיסור 'לא תגנובו' (ויקרא י"א), ומצינו בתורה שגניבת דעת נקראת בלשון 'גניבה' שנאמר 'והגנב את לבבי' (בראשית לא, כו) 'ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל' (שמואל ב טו, ו), כן כתב הריטב"א חולין צד ע"א בשם בעלי התוס', וכן הוא דעת ספר יראים סי' קכד [רנה], סמ"ג מצות ל"ת קנה ובקריית ספר למב"ט הלכות מכירה פ"ח. אך דעת הסמ"ק סי' רסב שאיסור גניבת דעת היא רק מדרבנן וכן כתב הב"ח חו"מ סי' רכח סק"ו. ודעת אדמוה"ז בהלכות אונאה וגניבת דעת סי"א ו"ב שגניבת דעת הגורמת להפסד ממון אסורה מהתורה ובכלל איסור גניבה, ושאינה גורמת להפסד ממון איסורה מדברי סופרים.
- תוספתא בבא קמא פ"ג ג.
- חולין צד ע"א, וכן נפסק בשו"ע חו"מ סי' רכח ס"ו, ובשו"ע אדמוה"ז הלכות אונאה וגניבת דעת סי"ד.

בעלי יקבים וסוחרי יין היו שומרים את היינות שלהם בחביות סגורות ואטומות כדי שישמור היין על חווקו ואיכותו, וכשהיו מוכרים את החבית לחנווני היו פותחים ונותנים לו את היין שבחבית. אך כל עוד שלא היו מוכרים את החבית היו נמנעים מלפותחה על מנת שלא יתקלקל היין שבה. אמנם אם היה מגיע אורח חשוב ומכובד היו פותחים עבורו חבית חדשה כדי שישתה יין איכותי וחזק והוא סימן שאוהב את אורחו ומכבדו בכבוד גדול. ועל כך אומרת הברייתא שאם מכר כבר הסוחר את היין לחנווני וממילא אין לו מניעה מלפתוח את החבית, אסור לו לנצל זאת ולפתוח מול אורחו את החבית ולהראות לו בזה כאילו מכבדו בכבוד גדול, והוא יודע בעצמו שבאמת לא היה פותח עבורו חבית יין ועכשיו שפתח הוא רק בגלל שבין כך צריך הוא לפותחה עבור החנווני. ודבר זה אסור משום גניבת דעת, שגונב את דעת חבירו וגורם לו לחשוב שמכבדו בכבוד גדול ומחמת זה יחזיק לו חברו טובה בחינם.

דוגמה נוספת המובאת שם היא, שאסור לאדם להפציר ולהזמין את חבירו לסעוד או להתארח, אם באמת הוא אינו רוצה להזמין, ומה שמרבה להזמין הוא רק משום שיודע שבין כך חבירו לא יבוא אליו להתארח. ואיסור זה הוא ג"כ משום גניבת דעת, שגונב דעת חבירו וגורם לו לחשוב שהוא מכבדו ואוהבו ומחמת זה יחזיק לו טובה בחינם⁴.

מצד שני מסופר שם עוד, על מר זוטרא שהיה הולך מסיכרא לבית מחוזא, ובאותו הזמן הלכו רבא ורב ספרא בכיוון ההפוך והגיעו לסיכרא, באמצע הדרך נפגשו הם עם מר זוטרא. כשראה אותם מר זוטרא חשב שיצאו הם לקראתו לכבדו וללוותו ואמר להם מדוע טרחתם עד כדי כך? שתק רבא ולא הבהיר לו שכלל לא ידעו שהוא מגיע לעירם ולא יצאו לקראתו. והסביר רבא לרב פפא שהטעם ששתק הוא משום שאין בזה גניבת דעת מאחר שהם לא הטעו את מר זוטרא אלא הוא הטעה את עצמו⁵.

בשביל שנוכל ללמוד ולהקיש מהמקרים הנ"ל המובאים בגמרא ובהלכה אנו צריכים להבין את נקודת החילוק שבין הסיפורים. כי לכאורה גם במקרה

- אמנם כשאינו מזמינו בשביל שיחזיק לו טובה אלא רק מצד הנימוס, ומזמין אותו רק פעם או פעמים מותר, משום שאין עושה זאת לגנוב דעתו אלא אדרבה כדי לכבדו שלא יפגע כשיראה שאין מזמין אותו כלל (סמ"ע שם סק"ח ואדמוה"ז שם).
- ומאחר שאין בזה גניבת דעת, אזי אדרבה עדיף שלא לגלות לו שלא יצאו לקראתו, משום שכשישמע שכלל לא יצאו לקראתו תיחלש דעתו של מר זוטרא, שמתחילה חשב שכיבדוהו ועכשיו יודע לו שאין זה נכון. וכמבואר שם בגמרא.

הראשון אפשר לומר שהאורח הטעה את עצמו במה שחשב שבאמת פתח את החבית בשבילו. וכמו-כן במקרה השני ג"כ אפשר לומר שחבירו המוזמן הוא שהטעה את עצמו במה שחשב שבאמת חבירו מכבדו ורוצה שיאכל אצלו?

אבן הבוחן מהו גניבת דעת

אדמוה"ז בהלכות אונאה וגניבת דעת⁶ מבאר את נקודת החילוק. ובביאורו הוא שולל את ההנחה שאיסור גניבת דעת תלוי במעשה אקטיבי מצד המטעה, והיינו שאין צריך שיאמר את ההטעה בפירושו, ולמשל במקרה הראשון הנ"ל, שיאמר לחבירו שבעבורו הוא פותח את החבית או במקרה השני שיאמר לחבירו שאוהבו ולכן מפציר בו לארחו. אלא אבן הבוחן הוא על פי דעת האנשים המצויה, שאם מעשה מסוים גורם לאנשים לחשוב באופן מוטעה זהו גניבת דעת ואע"פ שלא אמר המטעה דבר, אך אם עושה מעשה שאינו גורם לחשוב כך אין זה נחשב לגניבת דעת אף אם אותו אדם אכן חשב באופן מוטעה, שאין זה אלא שהוא הטעה את עצמו.

ולכן, כשפותח חבית יין אין חבירו יודע את פרטי עסקיו של מארחו ואין לו לעלות על דעתו שכבר מכרה לחנווני, ומשום כך מניח הוא שפתחה עבורו, ועובר המארח על איסור גניבת דעת אף שלא אמר לו שפותח את החבית בעבורו. וכן כשמפציר בחברו לסעוד ולהתארח אצלו, דרך המארחים שמפצירים ומזמינים לארח אנשים שהם אוהבים ומכבדים ומשום כך נחשב לגניבת דעת כשמפציר באדם שאינו רוצה לארחו ומפציר בו על סמך שיודע שבין כך לא יבוא להתארח אצלו⁷.

משא"כ במקרה של מר זוטרא, אדרבה, דרך האנשים שהולכים בדרכים מפעם לפעם לצרכיהם ולא היה צריך מר זוטרא לחשוב שבאו לקראתו דווקא, ולכן אין זה גניבת דעת אלא הוא גנב והטעה את עצמו. - ומזה נצא ונדון בכל מקרה שיבוא לפנינו.

- סי"ג וכדעת התוס' חולין צד ע"ב 'והא קא מטעיני ליה' והרא"ש שם פ"ז סי' יח החולקים על רש"י שם 'אינהו הוא דקא מטעו אנפשייהו'.
- ואם באמת הוא אוהבו ומכבדו ומתכווין באמת להזמין מותר אף שיודע שלא יבוא להתארח אצלו, וכן בחבית יין אם באמת היה פותחה עבור אורחו אף אם לא היתה מכורה לחנווני מותר אף שכבר מכרה לחנווני, אדמוה"ז שם וסמ"ע סק"ט וכתירוץ השני שבחולין צד ע"א "איבעית אימא שאני עולא דחביבי ליה לרב יהודה", וכן הוא בתוס' שם ע"ב 'אינהו דקא מטעו אנפשייהו כי הא'. ולא כדברי חמודות שכתב שלדעת הרי"ף הרא"ש והטור אף בזה אסור.

נמצא שמידוענו יעקב, היה אסור לו לומר או לרמוז לצבי שבא מרחוק רק בשביל חתונתו, משום שבכך הוא מטעה את צבי וגורם לו להחזיק לו טובה בחינם. אך אם היה יעקב שותק ולא מגיב לפליאתו של צבי נראה שאין בכך איסור, ולא היה צריך לגלות לצבי שלא תכנן לבוא מתחילה ורק בגלל סיבות אחרות הגיע, משום שמצוי הוא שאדם שמגיע למקום מסוים מנצל הוא את שהותו לעוד צרכים וסידורים, ואפשר שבשביל כל צורך יחיד בפני עצמו לא היה בא, והיה לצבי לעלות זאת בדעתו וכל שלא עשה זאת הוא הטעה את עצמו.

ומטעם זה נראה גם כן, שר' אהרון לא צריך להודיע לחבריו שלא קנה את המשקה במיוחד להתועדות, מאחר וכלל לא התנו בדווקא שיקנה משהו עבור ההתועדות, אלא סיכמו שכל אחד יביא 'פארבייסען' משלו, וגם ר' אהרון הביא דבר שהוא שלו, והם הטעו את עצמם אם סברו שהוציא מאות שקלים מכיסו לקנות את המשקה בעבורם.

גם המקרה של יצחק ומיקסר ה- Kenwood, מצד אחד נראה לכאורה שיצחק ואשתו אינם מטעים את בעלת היום הולדת. מאחר ואף אחד לא התיימר לומר שהם קנו את המתנה, ואם חשבה כך בעלת היום הולדת, היא הטעתה את עצמה. אך מצד שני אפשר שיש לחלק ולאסור, כי 'מתנה' ענינה כלי ביטוי לקירוב הדעת שבין הנותן למקבל, ומשום כך אין דרך האנשים להקים 'תחנת מעבר' ולקחת מתנות שקיבלו ולחזור ולתנם בתורת מתנה לאדם אחר [ואדרבה, העושה כן חושש שיתגלה ויתבייש], אלא בדרך כלל הנותן מתנה חושב על מתנה מתאימה שתשמח את חברו והולך וקונה בעבורו, ובהשקעה זו [במחשבה ובממון] מתבטאת קירוב הדעת שבניהם. ולפי-זה נתינת המייקסר כמתנה בלא שתגלה את הסיבה שבשבילה היא מביאה מתנה יקרה כל כך, יהיה זה כגניבת דעת האסורה, שהרי אלמלא היו זוכים בו בהגרלה ולא היה להם צורך בו, לא היתה נותנת אותו כמתנה לחברתה.⁸

(8) ומה שמבואר בתוס' חולין צ"ד ע"ב, רא"ש שם סי' יח, רמב"ן ורשב"א בחידושים שם צ"ד ע"ב שבמתנה לא חיישין לגניבת דעת וכן פסקו הפר"ח והש"ך ב"ור"ד סי' ק"ז סק"ג זהו דווקא בנכרי, וכן הוא מפורש בדברי הרשב"א שם "לית ליה גניבת דעת בנכרי במתנה אלא במכר דקא יהיב דמי", ובים של שלמה חולין סוף סי' יט "ולא חיישין לגנבות דעת גבי גוי במתנה כי אם גבי מכר", אבל בישראל לכ"ע איכא איסור גניבת דעת אף במתנה. ואף בנכרי יש ראשונים שסוברים שאין לחלק בין מכירה למתנה ובשניהם יש איסור גניבת דעת.

אמנם עדין יש לומר, לאידך גיסא, ששני קרובים הנותנים מתנות זה לזה לעיתים מזומנים, ופתאום מקבל האחד מחברו מתנה שהיא חריגה מהמקובל ביניהם, אין דרך אנשי-העולם להיות 'תמימים' אלא אדרבה מבחינים הם שיש כאן מעשה חריג ומשערים שיש סיבה בצדו ומשום כך אין הם מחזיקים טובה בחינם.

ועדין צריך שיקול דעת בכל מקרה לגופו, ויהיה זה תלוי ברמת הקירבה בין הנותן למקבל ובגובה החריגה, שכלל שהקירבה גדולה יותר, נראה יותר שהמקבל סומך בדעתו שהנותן השקיע וקנה מכספו עבורו. ומצד שני ככל שהחריגה והפער בין מה שנתן עכשיו למה שנתן בעבר או שהיה הגיוני שיתן, הוא גדול יותר כך נראה שיותר 'בין המקבל שיש סיבה לחריגה זו, ואין זה מחמת אהבתו והערכתו אליו.

ועוד נראה לומר שכלל אין בזה גניבת דעת משום שעל פי רוב יכול הזוכה לממש את הזכיה ולהמירה בכסף ע"י מכירה לאחרים וממילא כשנותנת את המייקסר לחברתה נמצא שבאמת חיסרה ממון מעצמה וככל מתנה.⁹

והוא דעת ר"ת והריטב"א וכן דעת הטור ב"ור"ד סי' סה סי"א וסי' ק"ז וכתב שכן מסקנת הרא"ש. וביש"ש חולין סוף סי' יט כתב שכן גם דעת הרי"ף הרמב"ם והסמ"ג שאף בגוי יש איסור גניבת דעת במתנה. ובדעת המחבר ראה בכף החיים י"ד סי' ק"ז סקע"ה שנחלקו אחרונים.

ומלשון הפרישה י"ד סי' ק"ז סק"ד משמע שמפרש שלדעת התוס' שבמתנה לא חוששים לגניבת דעת זהו מצד התנועה שבנפש האדם שמחזיק טובה על עצם המתנה ולא מתחשב ומדקדק בשווי המתנה, וא"כ לכאורה ה"ה בישראל. אמנם עדין נראה שזהו דווקא כשהפער אינו משמעותי וכמדובר שם שהפער הוא בין טריפה לכשירה שכלפי גוי הוא פער קטן, אך בפער גדול ומשמעותי נראה שאף לפרישה יש איסור גניבת דעת במתנה. ועל-כרחך צריך לומר כן דהא מפורש בגמרא שם הדין ד'לא יפתח לו חביות המכורות לחנוני אלא א"כ הודיעו' ומדובר שם במתנה שנותן לאורחו יין לשתות במתנה כדרך המארחים ואעפ"כ אסור משום שחושב שהפסיד עבורו הפסד גדול. ולסיומא מילתא אציין שבספר 'הלכות הונאה' בהוצאת 'הרי הלכות' סתם וכתב שמותר לגנוב דעת במתנה ומציין לספר עזר לחושן סי' רכח הע' סד.

(9) ואף אם שביל למכור לאחרים יצטרך להוזיל מעט מ"מ ודאי שעל הפער המועט לא שייך לומר שהמקבל מדקדק ומעריך את שווי המתנה המדויק וכשיעור זה מחזיק הוא טובה לנותן, ועוד שרוב המוצרים הנמכרים כיום משתנה המחיר שלהם מתנות לחנות וא"כ כלל לא יכול המקבל לידע המקבל את שווי המדויק. - ומ"מ עדין תהיה נפק"מ במה שכתבנו ש'צריך שיקול דעת בכל מקרה לגופו' באופן שאין יכול למוכרו אלא במחיר זול מאוד ונמצא שעדין יש פער משמעותי בין הממון שהשקיע לבין החזקת הטובה של מקבל המתנה, או באופן שקיבל דבר מה בחינם בתנאי שלא יעשה רווחים מזה ולא ימכרו לאחרים, והלך ונתן אותו לחבירו במתנה.

הרב מרדכי ריפקינד שי

דיין ומו"צ בבית ההוראה ורב קהילת חב"ד פרדס כץ

משלוח מנות שעבר עליו הפסח

לפנותו אחר הפסח, שאז אם נתגלה - מותר בהנאה.⁴ במקרה שהמקבל מכר את החמץ, והתכוין גם לחמץ שבדואר, נחלקו גדולי ישראל, לשיטת ר' מאיר אריק⁵ בשו"ת אמרי יושר, המכירה מועילה, שכן הלכה היא שחמץ המופקד ביד יהודי, יכול הנפקד למוכרו כדי להציל את בעליו מאיסור חמץ, וה"ה לכל אדם שיכול למכור את החמץ עבור חברו.

אמנם האבני נזר ס"ל שרק הנפקד יכול למוכרו, אך לא אדם אחר, ולכן בנדוד"ד מכיון שהמקבל לא קיבל עדיין ולא זכה בחבילה, אינו יכול למוכרו,⁶ וכך פסק הגר"מ פיינשטיין.⁷

והאם הנותן יכול למכור, כתב האג"מ שאינו יכול, מכיון שאין באפשרותו ליטול את החבילה מיד הדואר ברגע שנמסר להם, ומכיון שהחבילה אינה ברשותו, אינו יכול למוכרה.⁸

אמנם בשיטת רבינו נראה שבכל מקרה יכולים הנותן וגם המקבל למכור את החמץ, שהרי פסק שכל אדם יכול למכור את החמץ של חברו כדי להצילו מהפסד,⁹ ולפי זה אם הנותן או המקבל ידעו על החמץ הזה וכיוונו למכרו, הרי הוא מותר אחר הפסח,

אך אם לא ידעו עליו כלל בשעת החתימה על ההרשאה לרב, יש לאסרו.

ואכן בשטרי מכירת חמץ בזמנינו, בפרט של ההולכים בשיטת רבינו, מוצאים אנחנו שהחמץ שבדואר נמכר לגוי יחד עם שאר החמץ.

בערב פסח תרכ"ז, יום לאחר הסתלקות אדמו"ר הצ"צ, במרחק של יותר מ 1000 ק"מ מליובאוויטש, בעיר זאלישטשיק שבמערב אוקראינה, חזר יהודי לביתו מהדרך אחר חצות, וקיבל הודעה שממתינה עבורו חבילה בבית הדואר המקומי.

היהודי שהבין שמדובר במשלוח מנות ששלח לו ידיד, סרב לקבל את החבילה מחשש שהיא מכילה מיני חמץ, והיא נשארה בבית הדואר עד לאחר הפסח. כשקיבל היהודי את החבילה, התברר לו כי חששו היה מוצדק, החבילה הכילה משלוח מנות עם פשטידת שעורים וי"ש.

היהודי פנה לרב העיירה ר' דוד שלמה ושאלו האם מותר לו ליהנות מהמשלוח, או שמא יש כאן חשש 'חמץ שעבר עליו הפסח', הרב שיגר את השאלה לגדול הדור באותה תקופה, ר' שלמה דרימר בעל ה'בית שלמה'. ה'בית שלמה' ענה, שהמקבל ודאי לא קנה את החמץ, מכיון שלא היה מעוניין לקבלו, וההלכה קובעת, שבכדי שאדם יקנה חפץ, הוא מוכרח להסכים לקנותו, ומכיון שהחמץ נשאר ברשות הנותן, שהיה בטוח שהחמץ הגיע ליעדו ולא מכרו במכירת החמץ, הוי חמץ שעבר עליו הפסח, ואסור בהנאה.²

מה היה קורה אילו הנותן או המקבל יודע שלא תגיע עד הפסח? האם תועיל מכירת החמץ שלו? האם יועיל הביטול?

מכירת חמץ של הנותן או של המקבל

בשוע"ר נפסק שמי שלא מכר את החמץ, אף שביטלו ואינו עובר עליו מה"ת, מ"מ הוא אסור בהנאה לאחר הפסח,³ אלא אם כן היה החמץ קבור ולא היה בדעתו

- (1) שו"ע ח"מ סי' ר ס"ז, ס"ח ועוד.
- (2) שו"ת בית שלמה, אורח חיים סי' פ.
- (3) שו"ע ר סי' תמח סכ"ט.
- (4) שם סי' תלג ס"ד ובסי' תלו סי"ח קונט"א ס"ט.

- (5) שו"ת אמרי יושר ח"ב סי' כג.
- (6) או"ח סי' שלו וסי' שמז.
- (7) או"ח א' קמו.
- (8) שם.
- (9) שו"ע"ר אורח חיים סי' תג ס"ח, ועיין שם שסיבת המכירה לדעת רבינו היא מצד השבת אבידה, דהיינו שבכך מונעו מההפסד של חמץ שעבר עליו הפסח ואף שלהלכה נפסק שחמץ ניתן למכירה רק בשעה חמישית (פסחים יג, א), מ"מ בימינו שכולם מוכרים את החמץ בבוקר, י"ל דהוי זכות בזמן זה.

החמץ של הנותן או המקבל יכול להימכר לגוי יחד עם שאר החמץ, אף שלא נפרטו ברישומה אשר בנה"ת. וכן חז"ן ודעת ר"ת ר' א"ל ל"ה מהחומרים בדרך, או במשך דאי, או באוה שווא משרד של חברת הובלה, או בגמל, או במחשבו דאי, או פלחני שדה תעופה שיטת ר' א"ל ל"ה מהחומרים בדרך, או במשך דאי, או באוה שווא משרד של חברת הובלה, או בגמל, או במחשבו דאי, או פלחני שדה תעופה ותברות תעופה, ותברות ספנות, הכל מכרתי לא"י נח"ל במכירה גמורה וחלוטה, במקומות הממארים ברישומה אשר בנה"ת, וכל מה

אכילה מעוגת השוויגער...

מה ביקש אדה"ז "להזהיר לרבים שנכשלים בזה"?

אחר כך חלק מהפירות כתשלום על עבודתו, ושיערו הם שהפירות שנתן להם יקוזזו מחלקו אחר כך. מחלוקתם היתה רק במקרה ספציפי זה (אריס), אך לקחת סתם ממון של האחר, ללא אישור מראש על כך - אסור לכל הדיעות⁵. למדים אנו מכך כלל מרכזי בכל הנוגע לחיסור ממון חברו:

"אין אישורים רטרואקטיביים" - גם במקרה שידועים אנו בוודאות גמורה שהזולת לא יקפיד כשישמע על הדבר, ואפילו אם ידוע לנו שישמח מאוד על כך, בכל זאת אסור ליהנות ולחסר מממונו מבלי שידע על כך מראש. הדברים מפורשים בלשונו הזהב של אדמו"ר הזקן⁶: "אפילו ברור לו שכשיודע לבעליו שהוא נטלה אזי ישמחו ויגילו מפני אהבתם אותו, אסור לו ליהנות בה בלא דעת הבעלים".

...לפיכך הנכנס לפרדס או לגינת חברו אסור לו ללקוט פירות שלא מדעת הבעלים, אף על פי שבעל הפרדס והגינה הוא אוהבו ורועו אשר כנפשו, ובודאי ישמח ויגיל כשיודע לו שנהנה זה מפירותיו, מכל מקום כיון שעכשיו אינו יודע מזה הרי הוא נהנה באיסור וכן כל כיוצא בזה⁷.

מסיים על כך אדה"ז: "צריך להזהיר לרבים שנכשלים בזה מחמת חסרון ידיעה". כמו בכל הכללים, גם לזה ישנם כמה "יוצאים מן הכלל":

א. דבר מועט מאוד:

ידוע ש"חצי שיעור אסור מן התורה", ולכן אף שפחות מפרוטה אינו נחשב ממון, ואין חיוב להחזירו בדיעבד - אסור לגזול לכתחילה אפילו כל שהוא. אלא, שאם מדובר בדבר מועט כל כך⁸ שאין מי שיקפיד על

(5) כל זאת ע"פ הסבר התוס' במחלוקתם.

(6) מציאה ופקדון ס"ד.

(7) לשון אדה"ז (גולה ואבידה ס"א) הוא: "כגון ליטול קיסם מהחבילה או מהגדר לחצוץ בו שיניו", ומקורו מהמגיד משנה (גולה ואבידה פ"א ה"ב). היה ניתן לומר שמוותר רק במקרה זה, שאין דעתו של האדם כלל על הקיסמים שבגדר או בעצים,

לקיחתו - מעיקר הדין מותר לקחת, כי דבר זה נחשב כהפקר מראש. אלא שמידת חסידות לא ליטול גם במצב זה⁸.

[להבנת העניין ניתן כמה דוגמאות מעשיות, אך יש לזכור שהכללים ההלכתיים הם נצחיים, ואילו המציאות משתנה לפי המקום ולפי הזמן. אמנם "מדבר סקר תרחק"... אך כדי לתרגם את הדינים לפרקטיקה, עלה ההכרח לבצע כמה "סקרים", כדי להבין על מה מקפידים אנשים ועל מה לא. לכן, יש לקחת את כל הדוגמאות שלהלן בעירבון מוגבל, ולא "כתורה מסיני"].

דוגמאות למעשה:

• מיודענו המבקר בבית השוויגער, אמנם אסור לו לקחת חתיכה, כי חמותו אינה יודעת על כך. אך אם ירצה לברך מזונות⁹ ולאכול "פירור" מהעוגה¹⁰, הדבר מותר מעיקר הדין, כי הוא דבר מועט שאף אחד לא מקפיד עליו.

• הרוצה לנקות את ידיו, מותר לו מעיקר הדין¹¹ להשתמש בלחלוחית הנמצאת על בקבוק מים קרים של חברו.

ב. מנהג המקום:

אדם נוקש בדלת ומבקש צדקה, ניגשת בעלת הבית ומעניקה לו מטבע - כיצד מותר לו לקבל את המטבע, והלא כל ממון הבית שייך לבעל הבית על פי ההלכה? אלא, כיון שמנהג המקום שהאשה נותנת מדי פעם צדקה, הרי הבעל לוקח זאת בחשבון מראש, ונחשב שהסכים לכך מלכתחילה.

כמו כן בכל מנהג שנהגו באותו מקום, ובעל הבית או החפץ יודע מהמנהג - נחשב הדבר כהסכמה מראש¹².

דוגמאות למעשה:

• הרוצה להדפיס במקום העבודה, ויודע שכל העובדים שם נוהגים להשתמש מדי פעם במדפסת לצרכיהם האישיים בידיעת בעל הבית - גם אם הוא עובד חדש, אינו צריך לשאול באופן פרטי, ונחשב כאילו קיבל רשות.

אך כל עוד אינו יודע את מנהג המקום, או שיתכן שבעל הבית כלל אינו מודע לכך - אסור להשתמש שימוש

אך מלשונו של אדה"ז משמע לכאורה שההיתר הוא בכל דבר שהוא מועט מאוד.

(8) טעם הדבר: אם כל אחד יבוא ויטול קיסם, הרי בסופו של דבר ייגמר הגדר או העץ ("ב"י ריש ס' שנט).

(9) ראה סדר ברכות הנהנין (פ"ח ה"י): "לברכה ראשונה אין צריך שיעור אכילה או שתייה, אלא אפילו טעימה כל שהוא אסור ליהנות מהעולם הזה בלא ברכה".

(10) ע"י סכין וכדומה, אך לא באופן שנוגע בעוגה, כי על זה מקפידים בדרך כלל.

(11) יש לעיין האם המניעה ממידת חסידות היא רק באופן שעלול להיגרם, כטעם הב"י דלעיל, שאינו שייך בנידו"ד.

(12) שוע"ר מציאה ופקדון ס' ה-ו.

המחסר, גם אם מכיר את טבעו של בעל הבית שאינו מקפיד.

• אם מנהג כל העובדים ביניהם להשתמש בחופשיות בטישו או בעטים של עובדים אחרים, נחשב הדבר כמנהג המקום, ומותר להשתמש, גם אם לא קיבל רשות פרטית לכך.

כל זאת במקרה שהמנהג הוא ברור, אך אין להסתמך על אומדן והשערות.

• בן נשוי המתנהג אצל הוריו כבן בית, ואוכל פעמים רבות מהמאכלים שבבית בידיעת הוריו, נחשב הדבר כמנהג, ומותר לו לאכול גם כשהוריו אינם בבית (כמו כן, במקרה של החתן והשוויגער, במקרה שהחתן ממש כבן-בית אצלם).

ג. במקום סכנה:

אדם שמצוי בסכנת חיים, ורוצה לקחת מממון חברו כדי להציל את עצמו, מותר לו לעשות זאת, אך יקח זאת מראש על מנת לשלם על כך לאחר מכן. כי כל "המציל עצמו ממון חברו" חייב לשלם.

אך אם אין מדובר בסכנת חיים, גם אם צריך להתרפא או שרוצה הוא להינצל מצער הגוף - אסור לו לקחת את ממון חברו, כי מדובר באיסור דאורייתא, שאין מקילים בו עבור רפואה, אלא משום פיקוח נפש בלבד¹³.

דוגמאות למעשה:

• אדם שנחתך ברגלו בעורק מרכזי, וצריך הוא לבצע חסימת עורקים, מותר לו לקחת בגד של חברו לצורך החסימה, כיון שמדובר בסכנת חיים, ויקח זאת על מנת לשלם.

אך אם נפצע באופן שאין בו סכנת חיים, אסור לו לחבוש את פצעו בבגד של חברו, כי לא התירו את איסור התורה של גזילה, במקום שאינו פיקוח נפש, כנ"ל.

• אדם שהותקף על ידי עובר-אורח וחושש לחייו, מותר לו לקחת חפצים של אחרים (על מנת לשלם), כדי להבריח באמצעותם את התוקף.

ד. להצלה מהפסד רב יותר:

בזמן חלוקת ארץ ישראל לשבטים, התנה יהושע עשרה תנאים עם יושבי הארץ, שעל מנת כן מקבלים הם את חלקם¹⁴. עשרת התנאים מפורטים בברייתא, וקשורים כולם לזיתור ממון הפרט עבור צורך הציבור, או צורך דחוף פרטי. למעשה, רוב התנאים אינם שכיחים בימינו (ראה הערה¹⁵).

(13) שוע"ר גולה ואבידה ס"ב.

(14) ב"ק פ"ע"ב, רמב"ם הל' נזקי ממון פ"ה ה"ג. טור ח"מ ס' רעד.

(15) אחד התנאים מעשי מאוד בימינו, אך בצורה שונה: יהושע תיקן שכשארם צריך לנקביו, יכול הוא לסור לשדה הסמוכה, ולהתפנות שם ליד הגדר, אפילו אם מגדלים שם צמחים יקרים. ויש לדון האם ניתן מכת זה להתיר אף בימינו, כשאדם

פסקי דינים עפ"י רבותינו נשיאנו

הרב הלל מנחם געז שי
מרבני בית ההוראה

שונא מתנות יחי

באמצעות תשלום של המקבל תמורת המתנה.

להלן נפרט כמה מקרים היוצאים מן הכלל:

א. אם כוונת הנותן לתועלת עצמו, כגון שיש בנתינה משום מצווה או שהנותן מתכבד בכך שחבירו מקבל מתנתו, מותר לקבל.

ב. לפיכך, מותר לעני לקבל צדקה בלי לחוש ל"שונא מתנות". וכן, אורח לא יחוש מלקבל מבעל

הכלל. וראה בענין זה בחוברת התקשרות גליון רלה.

בפורים קטן תשמ"ו הביאו מכונת חדשה לכ"ק אדמו"ר, וסירב לקבל. באמרו: "שונא מתנות יחי", וראה תורת מנחם תשמו ח"ג ע' 267. וראה בלקו"ש ח"ג ע' 133 לגבי "דמי מעמד" ("נפנה") שמציין לנאמר בכתובות קה: "כל המביא דורון לת"ח כאילו מקריב בכורים". וע"ש היטב.

ע"ן מאירי ברכות י"ב: "אדם המקבל הנאה או חסד מאחרים יקבלנה על דעת שישלם גמול אחר שיודע בעצמו שבידו לשלם". וכן נהג כ"ק אדמו"ר.

ע"ן חולין סוף מד ע"ב שכשהיו שולחים לרבי זירא דבר, לא היה מקבל. אבל כשהיו מזמינים אותו היה הולך באמרו שהם מתכבדים בזה שהוא הולך אצלם ואין לזה שם מתנה. וכ"ה בשו"ת שבט הלוי ח"ו סי' רכט. אמרי יעקב סי' א' בליקוטים סק"ט.

ולהעיר משו"ע סי' קעא ס"י שלדעיה אחת שם, היא דעת רשב"ג בבב"ב יג ע"ב, גם כשנותן לתועלת עצמו אמרים "שונא מתנות יחי". והסמ"ע סי' רמה סק"כ כתב שמה שהלכה כרשב"ג היינו דווקא במתנתין אבל לא בברייתא וכ"ה בהגהות רע"א סי' קעא. וע"ן ש"ך שם. וכן משמע בשו"ת הרשב"א ח"ב סי' רלה שאם יש לנוהן איהו אינטרס אין זה מתנה. וכ"ה בסמ"ע סי' קעז סק"ז בפירושו.

ע"ן בשו"ת חיים שאל סי' עד אות מב, בנוגע לאחד שרצה למכור ספר תורה על מנת לישא אשה, וסירב לקבל כסף מנדיב להוצאות החתונה משום "שונא מתנות יחי", וע"ז כתב שלמכור ספר תורה הוא איסור, ולא לקבל מתנות הוי רק זהירות, ולכן גם אם התירו למכור ס"ת כשארין לו כסף מספיק לישא אשה בנדוד"ד יכול הוא לקבל מתנה וע"ז כך למנוע מכירת הס"ת. ועוד, שהעשיר הנותן צדקה עושה זאת לתועלת עצמו, היות ועל ידי זה הוא זוכה לקיים מצווה גדולה, וזוה לא אמרים "שונא מתנות יחי", וזוה גם רשב"ג (בהערה הקודמת) יודה לזה. אמרי יעקב סי' א' סקמ"ט.

וע"ן באשל אברהם מבוטשטשטש ריש סי' רמב שמצדד להתיר למי שאין באפשרותו לענג השבת כראוי לקבל מתנות לענג את השבת במאכלים ומעדנים. עם זאת, בוודאי שמוטל על כל אדם למצוא מקור לפרנסתו וכדברי הרמב"ם בהל' ת"ת פ"ג

מדת חסידות¹ שלא לקבל שום מתנה מבשר ודם אלא לבטוח בה' שיתן לו די מחסורו, כמ"ש² "ושונא מתנות יחי"³. ההימנעות מקבלת מתנות יכולה גם להתקיים

(1) זאת למודעי: כל פעם שנכתוב להלן "מותר", כוונת הדברים שאין בזה משום "שונא מתנות יחי", אך מדינא תמיד מותר ואין בזה אלא מידת חסידות. וראה שיחת פורים תשל"א (תורת מנחם חלק סג ע' 251) שלמרות שהוא מ"מידת חסידות" מ"מ הנהגה זו שייכת ל"כל אחד ואחד ששייך ללימוד השו"ע" ולא רק ליחידי סגולה. ובפרט לאור לשון הרמב"ם ש"הצדיקים הגמורים ואנשי מעשה" נוהרים בכך.

(2) משלי טו כז. במגילה כת. מובא: "שאל רבי עקיבא את רבי נחוניא הגדול, במה הארכת ימים? אמר ליה: מימי לא קבלתי מתנות...". ובסוטה מז ע"ב: "משרבו מקבלי מתנות נתמעטו הימים ונתקצרו השנים".

(3) שו"ע חו"מ סי' רמט ס"ה. שו"ע"ר הלכות מכירה ומתנה ס"ט. וע"ן לשון הטור "שלא לקבל מתנה משום אדם", אולי בא לרמז על הנהגת רבי פנחס בן יאיר שלא היה נהנה אפילו מסעודת אביו כמובא בחולין ז ע"ב.

כמה טעמים נאמרו בשלילת קבלת מתנות, ומדוע ישנו שכר של "חיים" למקיימי הנהגה זו: הפרישה סי' רמט סק"ה כתב שני טעמים: כי אדם להוט אחרי מתנות וחושב שע"י יזון בני ביתו, ולכן אומר הפסוק שע"י שבוטח בה' יחי' (וכן כתבו המצודות, רלב"ג ועוד רבים). ועוד, כשאדם מקבל מתנה הוא מוכרח להחניף לנותן המתנה, ולא יוכל להוכיח אותו אם לא מתנהג כשורה, א"כ הרי זה כשוחד. רבינו יונה במשלי שם, ורבינו בחיי בכד הקמח ערך חמדה, הוסיפו שהוא סייג לאיסור חמדה.

נמצא שהטעמים להנהגה זו הם: א. ביטחון בה'. ב. סייג לתנופה ושוחד. ג. סייג לחמדה. ולפיהם יהיה גם נפקא מינה להלכה. המגיד ממעזריטש כתב באור תורה בפסוקים מלוקטים תורה שסז, וזהו לשונו: "כי הנה הנשמות באים לעולם הזה כדי דלא ליכלו נהמא דכסופא במתנה. והנה כשאדם בעולם הזה אוהב מתנות, אז יכול הוא למוות וליקח גם שם במתנה. אבל מי שהוא שונא מתנות יחי". ביאור זה תואם גם לשיחת כ"ק אדמו"ר פורים תשל"א כנראה להלן. וע"ן בדרישה בביאור כוונת אברהם אע"ה בבראשית יב יג: "אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בעבורך", ובשפתי חכמים על אתר.

בהגדה של פסח עמוד ו' מובא שרבינו הזקן קיבל ארבע מתנות (כוס, מנורה, הדס, קופסת טבק) אבל בדרך כלל לא היה מקבל מתנות. וכן כותב כ"ק אדמו"ר במכתב כא כסלו תשי"ט: "בטח ידוע לו מנהגי, בל"ג, להשתמט ממתנות". וידוע שהרבי היה מסרב לקבל מתנות ואם היו מביאים לו מתנה היה מקפיד לשלם תמורת החפץ, חוץ מכמה מקרים יוצאים מן

שמותר לקחת בלי רשות חפץ העומד למכירה²¹, ולתת כסף תמורתו, כי בוודאי המוכר מעדיף את הכסף על פני חפץ שבוודאי הולך להימכר.

דוגמה למעשה:

• חפץ העומד על דוכן מכירות ליד בית הכנסת, ובעל הדוכן איננו - מותר לקחת חפץ, כשמחירו ידוע בוודאות, ואת התמורה יש להעביר מיד לבעלותו של המוכר (ראה הערה²²).

1. שימוש שאינו מחסר:

כל הכללים והפרטים שהבאנו עד עתה, הם במקרה שאדם משתמש ומחסר את ממון חבירו. אך אם רוצה הוא להשתמש בחפץ או כלי של חבירו, באופן שאינו מחסר כלל מגוף החפץ, ישנם כללים אחרים בזה, ונבארם א"ה במאמר אחר.

העולה מכל הנ"ל לדינא:

1. אסור לקחת את ממון חבירו בלי רשות, גם אם מתכנן לשלם לו על כך אחר כך.
2. האיסור תקף גם במקרה שיודע הוא שחבירו ישמח בשומעו על כך.
3. אם מדובר בדבר מועט מאוד, שאף אחד לא מקפיד עליו - מותר מעיקר הדין.
4. כשמנהג המקום הוא כך, וידוע הזולת על המנהג - מותר.
5. כשרוצה להציל את עצמו מסכנת חיים - מותר לקחת על מנת לשלם.
6. כשלוקח על מנת להינצל מצער הגוף - אסור (אפילו על מנת לשלם).
7. כדי להציל את עצמו מהפסד רב יותר - מותר לקחת על מנת לשלם.
8. חפץ העומד למכירה - מותר לקחתו, ולהעביר מיידיית את התמורה לבעלות המוכר.
9. כל הדינים הנ"ל הם רק בנוגע ללקיחה או שימוש המחסר ממון מחבירו.

(21) כך הסביר הטור את דברי אביו הרא"ש. וראה מחלוקת קצוה"ש ושו"ך, לגבי אדם שמשלם כפליים מדמיו, האם ניתן להתיר בזה אף כשהחפץ אינו עומד למכירה. ומדברי אדה"ז נראה לכאורה שהחמיר בזה כדעת הש"ך, ולא הביא אלא את האפשרות של חפץ העומד למכירה. אך יש עוד לעיין בזה, ואכמ"ל.

(22) מדובר שהכסף קיים בידי הקונה במזומן, מזכה הוא אותו על ידי מסירת הכסף לאדם אחר שיגיבה עבור המוכר. ויש לעיין מה יעשה עם הכסף לאחר מכן, האם ישמרהו אצלו כדין פיקדון, או שימסרנו לאותו זוכה, ואכמ"ל.

ר' ישמעאל (בנו של רבי יוחנן בן ברוקא) מביא תנאי נוסף שהתנה יהושע: אדם שנשדקה לו חבית של דבש, ורואה הוא לידו חבית יין של חבירו, מותר לו לשפוך את יין חבירו, כדי למלא באותה חבית את דבשו, וישלם אחר כך את דמי היין. מאחר שתנאי זה לא הובא ברשימת התנאים שבברייתא, נחלקו הפוסקים האם ההלכה כדבריו.

הכרעת אדה"ז¹⁶ בנידון היא: מעיקר הדין הדבר מותר, אך מי שהוא בעל נפש יחמיר בדבר¹⁷ ולא יקח מממון חבירו ללא רשות, אף במקום הפסד ממון, אלא אם כן יודע הוא שחבירו לא יקפיד על כך.

לפי זה, בכל מקרה שאדם עלול להפסיד כסף, יכול הוא מעיקר הדין להשתמש ולחסר מממון חבירו, כדי להציל את עצמו מהפסד רב יותר. מי שהוא בעל נפש, יעשה זאת רק אם יודע שחבירו לא יקפיד עליו.

דוגמא למעשה:

• סחורה יקרה העומדת בחצר, גשם מתחיל לטפטף ועלול לגרום לסחורה נזק רב, מותר מעיקר הדין לקחת מהשכן ניילון או כיסוי אחר, כדי לכסות אותו את הסחורה, גם במקרה שאותו כיסוי יינזק. אך אחר כך ישלם לשכן את נזקו.

ה. חפץ העומד למכירה:

בהמותיו של דוד המלך היו זקוקות לשעורים, רצה דוד המלך לקחת שעורים מגדיש של יהודי אחר, ולתת לו תמורתם עדשים (שהם יקרים יותר משעורים). אמרו לו על כך חכמים שבאופן כללי זהו גזל, אלא ש"מלך פורץ גדר" ומותר לו לעשות כן¹⁸.

לאידך, כלל הוא בכל רחבי התלמוד: "זכין לאדם שלא בפניו" (דהיינו: מותר לתת מתנה או תועלת ממונית לאדם, גם ללא ידיעתו), ומדוע אסור לקחת חפץ זול על מנת לשלם תמורה יקרה יותר?

מחמת קושיה זו, הבין הרא"ש¹⁹ שבמעשה של דוד המלך, עדיין לא היו העדשים מצויים בידיו, אלא תכנן לתיתם כשיזדמנו לו (מהפלישתים). אך אם היו העדשים מצויים בידיו, היה מותר לו להחליף, גם לולא ההיתר המיוחד של המלך. וכך פוסק אדה"ז להלכה²⁰,

זקוק בדחיפות לנייר עבור יציאה לשרותים (לכאורה לא די בהיתר של "כבוד הבריות", כי מדובר כאן על איסור דאורייתא, כמובא לעיל משו"ע"ר לגבי רפואה). ואכמ"ל.

16) שאלה ושכירות ס"ו.

17) כמו כן יחמיר ה"בעל נפש" בכיוון ההפוך, כשהזולת רוצה לקחת ממנו כדי להציל את עצמו מהפסד גדול, לא יתנגד הוא לכך, אלא ייתן לו לבצע זאת (שם).

18) ב"ק ס ע"ב.

19) שם פ"ו סי' יב.

20) גזילה ואבידה ס"ב.

הלכה יומית
ישירות אליך

להצטרפות

שלחו 'הרשם'

055-2383660

הופיע
**במהדורה
חדשה**

להזמנות 0546761032

התהילה והברכה

ברכת מזל טוב ואיחולנו הלבביים שלוחה לחברנו

הרה"ג **הרב מנחם מרדכי ריפקיינד שליט"א**

דיין ומו"צ בבית ההוראה שע"י בית מדרש להוראה ומשפט

לרגל הכתרתו לרב ביהכ"נ קהילת חב"ד - פרדס כץ

שהקב"ה ישרה ברכה בכל מעשה ידיו, להצלחה בהנהגת

הקהילה, בנועם בנחת ובשלוה, באהבה ואחוה ושלוש

ורעות, ולשם ולתפארת.

ויאריך ימים על ממלכתו מתוך בריאות נחת ושמחה.

בית ההוראה

שע"י בית מדרש להוראה ומשפט

ניתן להפנות שאלותיכם בכל נושא הלכתי לאתר הלכ"ה ולהנות ממאגר
רחב של תשובות, מאמרים ושיעורים בהלכה

www.halacha.co

להקדשות ניתן ליצור קשר עם מערכת העלון

halacha.co@gmail.com